

Сретен ЧИТАКОВИЋ:

О Драгојлу Дудићу сам, као млад комуниста, чуо још 1937. године, када су у Ваљеву била велика хапшења комуниста, међу којима је и Драгојло Дудић ухапшен и суђен пред судом за заштиту државе. Његово храбро држање пред полицијом, достојанствено држање пред судом, доследност у одбијању свих напада и терећења и у директном сучењу, његова гранитна одлучност у којој ништа није признао и никога није одао, пронели су се као вихор кроз редове комуниста и народа читавог ваљевског краја. Говорећи на суду о суровости полиције над њим и осталим друговима у затвору, рекао је да су њихови злочиначки поступци и бесстијалност беспримерни.

Драгоја Дудића сам први пут срео крајем јесени 1940. године у кући Саватија Станишића, студента права и члана Комунистичке партије, у селу Бујачићу, на домак Ваљева, где се одржавало саветовање ОК Ваљева са секретарима партијских ћелија и где су прорађиване одлуке V земаљске конференције. Овом саветовању присуствовали смо као секретари партиских ћелија из Љига и Бабајића Сава Керковић, учитељ, и ја. Већину другова, који су присуствовали овом саветовању познавао сам, али кад сам дознао да је један од присутних Драгојло Дудић, обрадовао сам се. Чуо сам о њему да је писао о тешком животу и раду људи на селу, да је учествовао у Београду на скупу сељака књижевника и читао сам његове саставе у књизи „За плугом“. Ова књига нашироко је растурана и у нашој околини.

Драгојло је својом дискусијом и уопште, на мене оставио снажан утисак. Његово држање и начин опхођења, тих и уверљив говор, знање и познавање политичке ситуације одавали су његову ширину и хуманост. Таква непоколебљивост излагања уливали су ми још већу веру у снагу Партије и продирање њеног утицаја у села на стварању савеза радника и сељака.

Спроводећи у живот ове задатке партиска руководства, чланови Комунистичке партије, СКОЈ-а и велики број симпатизера — вршили су све већу и јачу политичку и војну припрему за одбрану земље.

На познатом саветовању комуниста ваљевског краја одржаном 21—22. јуна 1941. у Златарићу говорио је и Драгојло Дудић. Главна идеја која се провлачила кроз читаво његово излагање била је да треба још више појачати политички рад на селу придобијајући за Партију најпоштеније људе, без обзира којим су раније партијама припадали. Исносио је да су људи на селу изгубили поверење у вође својих странака па и оних који су били на власти јер су и од једних и од других варани, искоришћавани све до сиромаштва — уместо бољег живота и већих слобода — како су им обећавали.

И овога пута његова појава, његов говор, изражавао је велику снагу — тако велику у мојим очима — као да је он главни представник села. Већ другог дана док се одржавало саветовање — сазнали смо о нападу фашистичке Немачке на Совјетски Савез.

Тај напад је убрзавао наше припреме за приступање оружаном борби против окупатора. Захваљујући брзој акцији ОК Ваљева на обавештавању свога чланства — да повећају будност успело се у потпуности, јер ниједан члан Партије у округу није пао непријатељу у руке.

После шест дана, 28. јуна на Видовдан, поново сам срео, на најсвечанији начин, Драгојла Дудића са пушком у руци, најстаријег по годинама међу њима свима.

Било је то у селу Бујачићу у шуми званој „Осоје“ и потоку Јајићевац у непосредној близини куће Саватија Станишића и његове супруге Сојке, који су прихватили долазак првих бораца на овај скуп и вршили њихово обезбеђење.

У присуству Штаба Баљевског партизанског одреда — команданта Здравка Јовановића и политичког комесара Милосава Милосављевића као

и члана Главног штаба Србије Фиће Кљајића — на овом месту формирана је Колубарска партизанска чета. За командира је одређен Раде Јокић, резервни официр који састанку није присуствовао, а за политичког комесара изабран је Драгојло Дудић.

Трећи сусрет са Драгојлом Дудићем приликом формирања Колубарске чете разликује се од ранијих по томе што се тада на његовом лицу огледало одушевљење што је Партија предузела иницијативу организовања оружане борбе, а истовремено уочавала се пуна озбиљност тога момента у предузимању врло тешких и одговорних задатака и што успешнијем ширењу борбе против окупатора.

Раније благи осмеси на Драгојловом лицу уступили су место Драгојлу војнику са пушком у руци, прекаљеном борцу револуционару, пред којим је стајала још већа политичка и партијска одговорност. Ова Колубарска чета са својим политичким комесаром кренула је одмах на терен у села среза колубарског, ради прикупљања бораца у своју чету, а деловала је и на политичком раду у народу, на подршци села оружаном борби.

Чета је нарасла већ на око 50 бораца из Колубаре, Качера, среза ваљевског и града Ваљева и приступила извршавању задатака. Затварала је општине, онемогућавала њихов рад и тиме спречавала пљачку народа од стране окупатора, а затим је рушила пруге, секла телефонске жице, вршила напад на Немце и жандармеријске станице као и друге акције.

Седмог јула послао ме је Штаб Ваљевског партизанског одреда у Београд, у Главни штаб Србије ради подношења извештаја о војном и политичком стању и нашим акцијама на терену ваљевског округа.

Саслушали су ме другови Фића Кљајић кога сам познавао и Сретен Жујовић кога до тада нисам видео. Њихове поруке друговима на терену, поред осталих, биле су: да чете одмах ступају у акцију, у борбе, да руше пруге, телефонске везе и друге објекте који служе окупатору, јер они желе да о нашим акцијама сазнају не само од нас, него и од непријатеља.

Са таквом поруком дошао сам у Штаб одреда у Ваљево и они су ме са истом поруком и задацима упутили Штабу Колубарске чете. Чету сам нашао 8. јула у селу Бурђевцу и упознао са постављеним задацима — како Главног штаба тако и Штаба одреда.

У мом присуству одмах је одржан састанак Штаба Колубарске партизанске чете, коме је присуствовао командир чете Раде Јокић, политички комесар Драгојло Дудић и још три друга. На том састанку донет је план акција на рушењу пруге код Иверка и на рушењу железничког моста у Кадиној Луци.

Акција рушења пруге је успела у ноћи између 9—10. јула 1941. године, док рушење железничког моста није успело услед недостатка довољне количине експлозива.

Запазио сам и овога пута, како Драгојло Дудић са пуно одговорности и озбиљности прихвата задатке и настоји да их што пре и успешније изврши. После добро извршених акција чета је наставила да изводи нове акције, да јача своје редове приливом нових бораца, да политички ради у народу на стварању још веће подршке борби на рушењу окупаторске власти, борби против окупатора и његових слугу. Сталан и светао задатак стајао је пред нама: борба за лик борца — партизана, који се бори за народ и штити његову имовину, не узимајући насилно ништа, већ само оно што се добровољно да. Овакве ставове заступао је у чети њен политички комесар Драгојло Дудић. Све акције чете биле су значајне и имале су велики утицај на даљу борбу, али акција изведена 14. и 15. августа 1941. године, чича Драгојло Дудић није могао да одоли да чета без њега већ и за шире подручје Србије.

У борби за Лајковац коју је водила Колубарска чета 14. и 15. августа 1941. године у Лајковцу имала је посебан значај не само за ту околину побе у борбу. Отишао је са борцима у првим редовима прекршивши одлуку вишег руководства да он лично у овој борби не учествује.

Кад смо га приметили, предузели смо мере да га одмах вратимо натраг на место где су се налазили поједини руководиоци, који су добијали извештаје и имали увид у ток те борбе.

Из дана у дан расла је снага наших јединица, расла је подршка народа ваљевског краја нашој борби. Окупатор је све више долазио до сазнања „да се Србија умирит не може“.

У борби за Крупањ 1, 2. и 3. септембра 1941. године и његово ослобођење није могао чича Драгојло да изостане, већ је са пушком у руци узео учешћа у њој.

Видео сам га и схватио да му је било веома драго што је поред храбрости рађевачких и азбуковачких партизана запазио и храброст својих Колубараца, са којима је започео славну борбу за слободу свога народа.

На стварању народних одбора, поред свога рада на организовању санитета, учествовао је у Подгорини и Рађевини познати, цењени предратни комуниста — лекар из Ваљева Милош-Миша Пантић, друг и саборац Драгојла Дудића.

Био сам присутан у селу Мајиновићу, где се налазила једна од болница др Мише Пантића, када се сусрео са Драгојлом Дудићем. Био је то сусрет два пријатеља, два великана, два револуционара нашега краја.

Нешто пре тога, октобра 1941. године по обављеном партијском задатку у срезу качерском и колубарском Милош Минић и ја дошли смо у село Робаје код Десе, сестре Драгојлове и његовог зета Секуле Бојиновића где смо затекли и чича Драгојла. Одатле смо се са њим упутили у село Клинце, његово родно место, ради добијања тражених података о стању непријатеља у Ваљеву. Дошли смо у кућу Драгојла и његових родитеља. Раније сам често слушао о Драгојлу као економу и напредном пољопривреднику а сада ми се пружила могућност да то и лично видим. Објашњавао нам је рад на свом имању, показивао разне врсте калема, говорио о приносима пшенице и кукуруза, о примењивању метода Мичурина и коришћењу савета појединих стручњака из Главног одбора Савеза земљорадничких задруга.

Леп је утисак на мене оставило читаво његово домаћинство. Зграде у дворишту не заклањају једна другу. Свуда су цветне алеје. Улаз од пута до куће је покривен виновом лозом, а са стране украшен лепим ружама и другим цвећем. Са леве стране улаза у двориште, показао нам је малу кућицу у којој је рођен, а одмах до ње је изграђена нова, велика кућа са више одељења. Улаз у кућу иде преко „комка“ лепо ограђен дрвеном оградом, а стреха око целе куће опшивена је даскама која је обрађена као чипка. Ову лепу кућу касније су спалили Немци.

Драгојлова ћерка Зора и супруга Стевка налазиле су се у затвору у Ваљеву. Син Миша (народни херој) био је већ војни руководиоцац, који је касније као командант Шумадиске бригаде рађен у Пријеполу, крајем 1943. године, а умро од последица рана почетком 1944. године. Друга ћерка Перса била је удата у Толисавцу, и у њеној кући је боравио Врховни штаб са Титом, па је због сарадње са партизанима убијена у злогласном логору Аушвицу.

Окупаторске слуге нису могле поднети да у Драгојловој кући неко остане жив. Пожурили су да, његове старе родитеља, Јована и Вишњу, ухапсе и отерају у специјалну полицију у Београду.

Мој отац, по доласку из логора са Бањице, причао ми је да је полиција вршила притисак на Драгојлове родитеље да се одрекну свог сина, као што је вршила притисак и на мога оца да се одрекне мене. Одбили су такав захтев јер се нису могли ни хтели одрећи вољеног сина, као што ни мој отац није хтео да се одрекне мене.

Чим су комшије чуле за Драгојлов долазак, дошли су да га виде, да са њим поразговарају блиско и искрено, као да је рођен баш у њиховој кући. Ово ме није изненадило јер сам Драгојла Дудића добро упознао — као човека и борца и видео његов однос према свакоме. Настојао је да у

сваком сусрету појединачном или групном уздиже човека-борца, да развија код њега самоиницијативу, да га храбри, чак и упућене критике појединим борцима биле су схваћене са разумевањем и одобравањем, јер су долазиле од друга, комунисте, коме је била жеља да сваком човеку помогне.

У разговорима никада није био наметљив. Сву могућу пажњу посвећивао је човеку — гледајући га у лице и слушајући га.

Одликовао се још једном позитивном особином — био је најуреднији борац међу свима нама. Његова одећа, ципеле, лична хигијена, лице увек избријано — служили су за пример младима и свима је импоновао.

Сељаци нашег краја су га изузетно ценили, волели и били поносни што је такав човек израстао из њихове средине. Увек су говорили кад год је наша јединица пролазила кроз њихов крај — да то пролази одред Драгојла Дудића.

Драгојло Дудић је своју племенитост и доброту нашироко делио људима, а за себе је најмање задржавао.

У месецу новембру 1941. године када су се водиле највеће борбе и била најтежа ситуација, обзиром на издају четника, Драгојло Дудић је одређен на нову дужност — за председника Главног народноослободилачког одбора Србије са седиштем у Ужицу. У нашим редовима осетила се велика празнина. Но, то је било велико признање како за њега, тако и за све нас јер је Партија успела да однегује и васпита једну такву личност, као што је био Драгојло Дудић.

Милица Павловић и ја као чланови ОК Ваљева идући на партијски рад из Драгодола у Колубару, морали смо преко Ужица. У том граду сусрели смо Драгојла Дудића први пут као председника Главног народноослободилачког одбора за Србију. И том приликом чика Драгојло се интересовао за све догађаје на нашем терену од његовог одласка.

Ставио нам је у задатак да сви камиони који буду из Ужица допремали оружје до Букова за потребе наших партизанских одреда, да водимо рачуна да приликом њиховог повратка за Ужице увек буду натоварени житом и другом храном. То је било 26. новембра 1941. године а само три дана касније, Немци су успели да продру 27. 28. и 29. новембра из Ваљева за Ужице захваљујући свом бољем наоружању, великој моторизацији и подршци њихових слугу четника и осталих. И овом приликом у вођењу врло тешких борби са Немцима, поред јединица Ваљевског партизанског одреда учествовале су и јединице Ужичког и Чачанског партизанског одреда.

Колубарске партизанске чете које су се налазиле на Буковима водећи непрекидно борбе са Немцима према Ужицу и даље преко Златибора повлачиле су се ка Санцаку, а нису знали да је 29. новембра на Мачкату погинуо омиљени чика Драгојло Дудић.

Исидор БРДАРИЋ:

Дозволите ми да дам свој скромни прилог разматрању историјског документа — Дневника Драгојла Дудића, о коме данас треба и ми нешто да кажемо и написано оставимо младим генерацијама стручњака да наставе истраживања на овом ванредном документу, јер је Дневник непресушни извор за историју, за марксистичку филозофију, етику и право. Фотокопијом овог документа бавио сам се више од године дана и нешто бих о њему рекао.

Дневник је писан у пет свезака различитог формата, а дан када је аутор Драгојло Дудић почео да га пише, носи датум 1. VIII 1941. Према подацима, Колубарска чета је формирана 28. јуна 1941. На првој страни свог Дневника Драгојло је записао заклетву, односно њен текст, коју су полагали тог 1. VIII 1941. партизани, свечано, у строју пред представницима Главног штаба за Србију. Родољуб Чолаковић је читао текст заклетве,